

Gdańsk, 4 stycznia 2018 r.

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Ariany Ewy Przybysz

Formuły grzecznościowe w języku młodzieży z wadą słuchu,

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018 r.

(promotor: prof. zw. dr hab. Edward Łuczyński)

Recenzowana rozprawa składa się z czterech rozdziałów i liczy łącznie 277 stron, z czego 264 strony to tekst główny, reszta natomiast obejmuje bibliografię (s. 265-271), spis tabel i wykresów (s. 273-276) oraz anglojęzyczne streszczenie pracy (s. 277).

Głównym celem dysertacji jest ocena poziomu znajomości i umiejętności stosowania interakcyjnych formuł grzecznościowych przez młodzież gimnazjalną z wadą słuchu, która nabywa język metodą oralną i fonogestów (41 osób). Punktem odniesienia otrzymanych wyników u wskazanej grupy badanych były odpowiednie dane uzyskane od 20 gimnazjalistów słyszących. Łącznie w badaniach wzięło udział 61 osób. Jest to bez wątpienia grupa wystarczająco liczna do zweryfikowania postawionych przez Doktorantkę pytań badawczych.

Tytułowe *formuły grzecznościowe* są problemem niezwykle interesującym. Chociaż w polskojęzycznej literaturze przedmiotu istnieje wiele prac na ten temat (zob. np.: M. Marcjanik, 1997, *Polska grzeczność językowa*, Kielce; M. Marcjanik, 2014, *Słownik językowego savoir-vivre'u*, Warszawa; B. Drabik, 2004, *Komplement i komplementowanie jako akt mowy i komunikacyjna strategia*, Kraków; A. Gałczyńska, 2016, *Grzeczność młodzieżowa – repliki na pochwały i komplementy*, Poznańskie Spotkania Językoznawcze 31), to jak dotychczas brakuje opracowań, które przedstawiałyby ocenę znajomości formuł grzecznościowych oraz umiejętności ich zastosowania w konkretnych aktach mowy u osób z uszkodzonym słuchem. Można stwierdzić więc, że przeprowadzone przez A. Przybysz badania mają charakter pionierski.

Układ rozdziałów i ich zawartość ocenianej dysertacji nie budzą istotnych zastrzeżeń. Realizacja sformułowanych celów, materiał badawczy oraz metodologia znajdują swoje odzwierciedlenie w strukturze pracy. Autorka właściwie wyważyła proporcje między

rozważaniami teoretycznymi, o charakterze referującym, a analityczną częścią rozprawy, która jest napisana w sposób jasny i precyzyjny.

Teoretyczne podstawy badań zostały przedstawione w dwóch rozdziałach. Pierwszy z nich (s. 8-28) Doktorantka poświęciła omówieniu problematyki uszkodzenia narządu słuchu. Przedstawiła w nim poprawnie podstawowe informacje dotyczące klasyfikacji wad słuchu, rozwoju mowy oraz czynników ją determinujących u dzieci z wadą słuchu. Należy żałować, że podczas prezentowania tych zagadnień Autorka nie skorzystała z jedynej na polskim rynku wydawniczym podręcznika z zakresu surdologopedii (red. nauk. Ewa Muzyka-Furtak, Gdańsk, 2015), w którym znajduje się między innymi najnowsza typologia zaburzeń mowy u osób z uszkodzonym słuchem autorstwa Kazimiery Krakowiak. O publikacji tej jej recenzent wydawniczy – prof. Stanisław Grabias – napisał, że jest to „kompedium wiedzy ujmujące zjawisko głuchoty ze wszystkich możliwych perspektyw, prezentujące wiedzę szeroką gruntowną i najnowszą”.

Ponieważ A. Przybysz poddała badaniom osoby z uszkodzeniem narządu słuchu nabywające język metodą oralną i za pomocą fonogestów, brakuje mi w tej części pracy podrozdziału poświęconego metodom wychowania językowego dzieci i młodzieży z uszkodzeniami słuchu, do których, oprócz wyżej wymienionych, można zaliczyć: metody audytywno-werbalne, system językowo-migowy, komunikację totalną i bilingwizm (zob. Krakowiak, 2015, s. 232-233). Zapewne tylko przez niedopatrzenie Doktorantka posługuje się w tym rozdziale niepełnymi (bez roku wydania publikacji) przypisami, zob. np.: s. 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28.

Ważne informacje z punktu widzenia tematyki dysertacji przynosi rozdział II części teoretycznej dysertacji, w którym Autorka zaprezentowała rozważania dotyczące kompetencji i sprawności komunikacyjnej w ujęciu Stanisława Grabiasa. Nawiązanie przez Doktorantkę do socjolingwistycznej koncepcji interakcji ma swoje uzasadnienie w przyjętych przez nią założeniach metodologicznych badań własnych. Szczególnie ważnym podrozdziałem w tej części pracy jest podrozdział poświęcony zwrotom grzecznościowym w interakcji, który zawiera między innymi omówienie klasyfikacji formuł grzecznościowych właściwych językowi polskiemu ze szczególnym uwzględnieniem propozycji S. Grabiasa – autora monografii „Język w zachowaniach społecznych”

Na wysoką ocenę zasługuje rozdział poświęcony metodologicznym podstawom dysertacji, w którym A. Przybysz przedstawiła cele badań, przedmiot i zakres pracy, charakterystykę badanych grup oraz procedury i narzędzia badawcze. Faktem godnym podkreślenia jest staranny dobór grup badanych gimnazjalistów. W badaniach bowiem,

oprócz dwóch grup młodzieży z uszkodzeniem narządu słuchu zróżnicowanych ze względu na metodę przyswajania języka, wzięła udział grupa kontrolna, w skład której weszli gimnazjaliści słyszący. Wyniki badań uzyskane w ostatniej z wymienionych grup mogła Autorka użyć jako punkt odniesienia do wyników zebranych w grupach z niepełnosprawnością słuchową. Bez odpowiednich danych z grupy kontrolnej wyniki analizy zebranego materiału językowego w dwóch podstawowych grupach badanych byłyby trudne do interpretacji. Liczba badanych (łącznie 61 osób) pozwoliła Autorce na rzetelne odpowiedzi na pytania badawcze sformułowane w tej części pracy (zob. s. 49-50).

Moje uznanie budzi też skonstruowane przez A. Przybysz narzędzie badawcze. Opracowany przez nią kwestionariusz, składający się z dwunastu zadań pisemnych, pozwolił jej na solidne zebranie odpowiedniego materiału językowego i umożliwił sformułowanie odpowiedzi na podstawowy problem badawczy, którym była ocena znajomości formuł grzecznościowych oraz umiejętność ich zastosowania w konkretnych aktach mowy przez badane osoby. Wykorzystanie przez autorkę w trakcie konstruowania poszczególnych zadań publikacji do nauki języka polskiego jako obcego było jak najbardziej zasadne. Doprecyzowania wymaga jedynie, czym dokładnie jest opracowane przez Doktorantkę narzędzie: kwestionariuszem, ankietą czy testem? Wymienione terminy używane są bowiem przez nią zamiennie. O ile jednak na gruncie nauk psychologiczno-pedagogicznych nie ma ujednoczonego stanowiska w kwestii rozróżniania kwestionariusz – ankiet, o tyle posługiwanie się terminem *test* wymaga spełnienia kilku istotnych kryteriów, do których można zaliczyć standaryzację, normalizację, obiektywność, rzetelność i trafność.

Na podkreślenie zasługuje jednak fakt, że opracowane przez Doktorantkę narzędzie badawcze zostało najpierw wypróbowane i udoskonalone w ramach przeprowadzonych dwóch badań pilotażowych, w których wzięło udział łącznie 22 gimnazjalistów (11 bez uszkodzeń narządu słuchu oraz 11 jedenastu uczniów gimnazjum dla niesłyszących, nabywających język metodą komunikacji totalnej). Ostateczna wersja narzędzia, którym Autorka posłużyła się w badaniach, została dokładnie zaprezentowana w części metodologicznej pracy. Można tylko żałować, że nie zostało ono w całości zamieszczone w aneksie dysertacji.

Najważniejszą częścią rozprawy jest bez wątpienia rozdział IV, w którym Autorka dokonała analizy zebranego materiału badawczego dotyczącego grzeczności językowej młodzieży gimnazjalnej z wadą słuchu (grupa I i II) oraz w grupie kontrolnej, składającej się z młodzieży słyszącej w normie intelektualnej.

Wyniki analizy materiału badawczego zostały zaprezentowane zgodnie z wcześniej przedstawioną typologią formuł grzecznościowych Stanisława Grabiasa, który wyodrębnił trzy główne grupy tego typu formuł: wchodzenie w kontakt (powitania, zwracania się do odbiorcy, przedstawianie się, komplementowania), podtrzymywania kontaktu (pozdrowianie, gratulowanie, składanie życzeń, pocieszanie, składanie kondolencji i wyrażania współczucia, zapraszania, podziękowania, przepraszenia) oraz wygaszania kontaktu (pożegnania). Poszczególne formuły grzecznościowe omawiane są według dobrze przemyślanego schematu. Najpierw Autorka przedstawia zadania, które umożliwiły zebranie odpowiedniego materiału językowego, następnie omawia dane zebrane podczas badania młodzieży gimnazjalnej z wadą słuchu nabywającą język metodą oralną (grupa I), analizuje odpowiedzi gimnazjalistów nabywających język z wykorzystaniem metody fonogestów (grupa II) i prezentuje wyniki badań w grupie młodzieży słyszającej (grupa III). Poszczególne podrozdziały kończą się zgrabnym podsumowaniem wyników, które ilustrowane są tabelę zbiorczą dotyczącą danej formuły grzecznościowej oraz odpowiednim wykresem. Analiza zebranego materiału i jego interpretacja nie budzą zastrzeżeń. Do takich działań Autorka jest bardzo dobrze przygotowana. Wynika to z jej dobrej znajomości literatury przedmiotu i z doświadczeń w pracy logopedycznej. Na podkreślenie zasługuje staranność A. Przybysz w zestawianiu materiału naukowego i sumiennosc w przytaczaniu wszelkich zaobserwowanych faktów. Tak porządna analiza materiału pozwala jej na wyciąganie dobrze udokumentowanych wniosków.

Z przedstawionego przez Doktorantkę materiału badawczego jednoznacznie wynika, że znajomość formuł grzecznościowych oraz zasady ich użycia są najlepsze w grupie kontrolnej. Słyszący gimnazjaliści, co nie było chyba zaskoczeniem, rozwiązali wszystkie zadania lepiej niż ich rówieśnicy z wadą słuchu – uzyskali od 58 (powitania) do 95% (przedstawianie się, komplementowanie) poprawnych odpowiedzi.

Istotnym wnioskiem z przeprowadzonych badań było stwierdzenie poparte konkretnymi danymi procentowymi, że metoda nabywania języka warunkuje poziom osiągniętej świadomości językowej dotyczącej grzeczności językowej. Gimnazjaliści nabywający język metodą oralną (gr. I) wypadli znacznie lepiej niż ich rówieśnicy przyswajający język z pomocą fonogestów (gr. II). W grupie pierwszej badani za prawidłowe rozwiązanie poszczególnych prób uzyskali od 28 (zapraszanie) do 65% (przepraszenie) poprawnych odpowiedzi. W grupie drugiej zaś odpowiednie dane wynoszą 14 (pocieszanie) i 63% (przepraszenie). Grupa prowadzona metodą fonogestów, w porównaniu z grupą I, przyswajającą język z wykorzystaniem metody oralnej, wypadła lepiej tylko w dwóch

próbach: komplementowania (odpowiednio: 59% i 48%) oraz zapraszania (32% i 28%). W przypadku znajomości reguł przedstawiania się obie grupy uzyskały jednakowy wynik – 53%.

Uzyskane wyniki badań są istotne z punktu widzenia zarówno teorii, jak i praktyki logopedycznej. Nie do przecenienia jest przede wszystkim ich walor aplikacyjny. Przedstawiony na podstawie rzetelnych badań obraz znajomości, rozumienia i użycia formuł grzecznościowych przez młodzież z wadą słuchu może znaleźć odbicie w standardach postępowania surdologopedycznego na poziomie diagnozowania, programowania i prowadzenia terapii. Bez wątpienia może także być wykorzystany jako wskazówka metodyczna w programowaniu kształcenia osób niesłyszących i słabosłyszących. Z pewnością odpowiednie informacje na temat formuł grzecznościowych we wskazanej grupie osób będą przydatne także ich nauczycielom i wychowawcom.

W pracy pojawiły się pewne niedociągnięcia natury formalnej, które jednak nie mają większego wpływu na ogólną wartość rozprawy, np.:

1. Niektóre publikacje wymienione w tekście rozprawy nie zostały odnotowane w bibliografii, zob. np.: M. Marcjanik, *Słownik językowego savoir-vivre'u*, Warszawa 2014.
2. W bibliografii podawane są niepełne tytuły publikacji lub tytuły z błędami: zob. np. M. Marcjanik (2001), *W kręgu grzeczności* (dalszy ciąg tytułu: *Wybór prac z zakresu etykiety językowej*); *Język, interpretacja* (powinno być: interakcja), *zaburzenia mowy: metodologia badań* (s. 265, 269).
3. Przy niektórych rozdziałach z monografii wieloautorskich Doktorantka podaje odpowiednie strony (zob. np.: Hymes D. (1980), *Sociolinguistics and the Ethnography of Speaking*, [w:] *Social Anthropology and Language*, London 1973, przekład polski: *Socjolingwistyka i etnografia mówienia*, [w:] *Język i społeczeństwo*, red. M. Głowiński, Warszawa, s. 41-82; Ożóg K. (2004), *Model współczesnej polskiej grzeczności językowej*, [w:] *Programy dydaktyczne. Bibliografia. Etykieta językowa*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 143–149), przy innych zaś takich informacji brakuje.
4. Przy opisie wielu publikacji rok wydania pojawia się dwa razy, zob. np: Bugajski M. (2006), *Język w komunikowaniu*, Warszawa 2006; Czarnecka U. (1990), *Nauczanie mówienia [...]*, Kraków 1990; Grabias S. (2001), *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 2001; Tomiczek E. (1983), *System adresatywny [...]*, Wrocław 1983 itp.
5. Pisząc o sobie, A. Przybysz posługuje się, nie wiadomo dlaczego, zamiennie określeniami autorka/ autor (zob. np. s. 5, 7, 48, 96, 103, 160, 186, 205, 231, 255).

Konsekwentne używanie formy *autorka* byłoby z pewnością jak najbardziej uzasadnione.

6. Czy posługując się wyrazem „indeksylny” (s. 48), Autorka miała na myśli termin *indeksykalność*?

W sumie rozprawę Ariany Ewy Przybysz oceniam pozytywnie. Stanowi ona cenny wkład w badania nad znajomością i umiejętnością stosowania formuł grzecznościowych przez młodzież z wadą słuchu. Jest to dysertacja świadcząca o pracowitości i solidności badawczej Autorki. Łączy w sobie wyważoną refleksję teoretyczną i właściwą analizę umiejętnie zebranego materiału badawczego. Została napisana poprawną polszczyzną, nie budzi również większych zastrzeżeń, jeśli chodzi o umiejętność budowania i redagowania tekstów naukowych. Doktorantka wykazała się w niej odpowiednią wiedzą teoretyczną w zakresie językoznawstwa oraz właściwą umiejętnością prowadzenia badań naukowych i interpretacji uzyskanych wyników.

Uważam, że rozprawa A. E. Przybysz „Formuły grzecznościowe w języku młodzieży z wadą słuchu” spełnia warunki określone w art. 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. W związku z tym **wniosuję o dopuszczenie jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

dr hab. Stanisław Milewski, prof. nadzw.
Uniwersytet Gdański